

SUV RESURSLARINI MUHOFAZA QILISH VA ULARDAN OQILONA FOYDALANISHNING GEOGRAFIK JIHLTLARI

Karimov Ilhom Esonovich

JDPU, Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari kafedrası

Xamroqulov Diyorbek Dilshod o'g'li
Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi Abdulla Qodiriy nomidagi Jizzax davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya: *Mazkur maqolada Suv resurslarini muammosi hamda ulardan oqilona foydalanish, suv tansiqiligi muammosi va uni keltirib chiqaruvchi omillarning geografik jihatlari tahlil qilingan,.*

Kalit so'zlar: *Suv tanqisligi, Orol dengizi, gidroresurslar, yerlarni sug'orish, ekologik vaziyat, agroiqlimiy resurs, gidrogeologik omil, suv resurslari, iqlim.*

Аннотация: *В данной статье анализируется проблема водных ресурсов и их рационального использования, проблема дефицита воды и географические аспекты факторов, вызывающих его.*

Ключевые слова: *Дефицит воды, Аральское море, гидроресурсы, орошение земель, экологическая ситуация, агроклиматический ресурс, гидрогеологический фактор, водные ресурсы, климат.*

Abstract: *This article analyzes the problem of water resources and their rational use, the problem of water scarcity and the geographical aspects of the factors causing it.*

Key words: *Water shortage, Aral Sea, hydro resources, land irrigation, environmental situation, agroclimatic resource, hydrogeological factor, water resources, climate.*

"Suv - seni na ta'ming, na ranging, na hiding bor, seni tassavur qilish ham qiyin. Seni nimaligingni bilmay turib lazzat olasan kishi. Sen nafaqat yashash uchun zarursan, sen o'zing hayotning o'zisan. Sening ila butun mavjudod bahra olar. Sen kuch va jismimizni qayta tiklaysan. Sening mehribonliging ila so'ngan yurak chashmasi yana qayta eshigin ochar".

Antuan de Sent Ekzyuperi

Hozirgi davrda insoniyat oldida turgan dolzarb muammolar ko'p ammo ular orasida suv resurslari va ularni asrab-avaylash, oqilona foydalanish va muhofaza qilish alohida o'rin tutadi. Insoniyat yer yuzida hayotni bardavomligini saqlab qolish uchun texnika va koinot mo'jizalarini anglab yetishi emas, balki eng avvalo, hayot uchun zarur bo'lgan ichimlik suvining yetarli bo'lishi kerakligini allaqachon anglab yetgan.

Rasmiy ma'lumotlarga qaraganda, sayyoramiz aholisining uchdan bir qismi

“GEOGRAFIYA – KELESHEKKE KÓZ-QARAS”

atamasındađı Respublikalıq kólemdegi ilimiy-teoriyalıq konferenciya

turli mintaqalarda suv resurslariga nisbatan o‘ta og‘ir muhtojlikni boshidan kechirmoqda. Ayniqsa, Afrika, Osiyo qitalarida ichimlik suvi juda tanqis va bu qit‘alarning ayrim hududlarida qurg‘oqchilik kuchaygan va u keltirib chiqarayotgan oziq-ovqat yetishmovchiligi natijasida esa millionlab insonlar aziyat chekmoqda.

2050 yilga kelib yer yuzi aholisi 9 mlrd.ga ko‘payishi bashorat qilinmoqda. Global iqlim o‘zgarishi natijasida tabiatda turli xil xavf-xatar, qurg‘oqchilik yuz berishi mumkin. Hozirgi ilm-fan shuni tan olmoqdaki, agar kelajakda oziq-ovqat mahsulotlari va tiklanmaydigan tabiiy resurslar o‘rnini boshqa usullar bilan yaratilgan mahsulotlar egallashi mumkin, ammo suvning o‘rnini boshqa biror bir mahsulot bosolmaydi. Binobarin, sayyoramizda ichimlik suvining kamayib borayotganligi o‘ta og‘ir xavflarni tug‘diradi. Bunday xavf-xatarlar esa ichimlik suvining turli xil kimyoviy birikmalar bilan ifloslanishi natijasidir.

Boz ustiga, bugungi kunda yer yuzidagi daryolarning yarmiga yaqini ifloslangan, ularning resurslari tugab bormoqda. Shuningdek, yer sharidagi botqoqliklar maydoni va ichki suv resurslari qisqarmoqda. Rasmiy ma‘lumotlarga qaraganda, har kuni dunyoda 6 ming bola sanitariya-gigiena qoidalariga mutlaqo to‘g‘ri kelmaydigan suv iste‘mol qilganliklari tufayli barvaqt halok bo‘lmoqdalar. Hozirgi davrda ichki suv havzalari, ayniqsa, Yevropa daryolari shu qadar ifloslanganki, ular tabiiy yo‘l bilan o‘zini o‘zi tozalay olmayapti. Bunday suvlar nafaqat iste‘iol uchun, balki, maishiy xizmat, turmush va sanoat ehtiyojlari uchun ham yaroqsiz bo‘lib qolmoqda.

Chuchuk suv manbalari ifloslanishining asosiy sabablari urbanizatsiya, sanoat, maishiy - kommunal xo‘jaliklari va boshqa ishlab chiqarish korxonalarining jadal rivojlanishi bilan bog‘liq. O‘g‘it va zaharli kimyoviy moddalar ishlatilgan ekin maydonlari hamda chorvachilik fermalaridan oqib chiqadigan suvlar va boshqalar shular jumlasidandir. Suv tanqisligi katta iqtisodiy qiyinchilik bilan birga aholi salomatligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatib, ijtimoiy muammolarni keltirib chiqarmoqda. Suvning ifloslanishi tufayli turli kasalliklar - oshqozon ichak, buyrak, jigar, qonda turli allergik xastaliklar sodir bo‘ladi. Ifloslangan suv orqali zararli gelmintlar inson organizmiga o‘tadi. Ich terlama, dizenteriya, gipatit va boshqa kasalliklar ko‘payadi. Suvda kimyoviy elementlar, birikmalarining me‘yoridan ortiq bo‘lishi, ularning asta-sekin to‘planib borishiga sharoit yaratadi, natijada ayrim kasalliklarning kelib chiqishiga sababchi bo‘ladi.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining ma‘lumotiga ko‘ra yuqumli kasalliklarning 80 foizdan ortig‘i ichimlik suv sifatining pastligi hamda suv

“GEOGRAFIYA – KELESHEKKE KÓZ-QARAS”

atamasındađı Respublikalıq kólemdegi ilimiy-teoriyalıq konferenciya

ta'minotida sanitar - gigienik qoidalarning buzilishlari bilan bog'liq. Bugun dunyo aholisining 3 mlrd. ga yaqini ifloslangan suv iste'mol qilmoqda va buning oqibatida ularning deyarli 2 milliardi turli xastalıklarga chalingan. Markaziy Osiyoda suv zaxiralarining qisqarishi, ularning sifat ko'rsatkichlarini pasayishi ham eng dolzarb muammolar sirasiga kiradi. Albatta, aholining kelgusida sog'-salomatligi, kelajagi bevosita toza ichimlik suvi bilan bog'liq. Keyingi yillarda tog'larga qor kam tushmoqda, muzliklar maydoni qisqarmoqda, buning ustiga tog' zonalaridagi suv zaxirasini to'plovchi o'rmonzorlar, archazorlar ayovsiz kesilmoqda.

Suv resurslari jamiyat taraqqiyotining hal qiluvchi omili ekan, istiqboldagi rivojlanish ko'p jihatdan mavjud suv resurslari, ularning miqdori va holati, suvga bo'lgan talab va suvdan foydalanish darajasiga, umuman olganda suvga bo'lgan munosabat bilan bevosita bog'liqdir. Sobiq sho'rolar davrida suv resurslari boshqaruviga yondashuvda yo'l qo'yilgan xatolarni tuzatish va shu bilan birga suvga bo'lgan talabni imkon qadar to'laroq qondirish maqsadida O'zbekiston tomonidan ushbu masalalarga jiddiy e'tibor berilmoqda. Aholini toza ichimlik suvi bilan ta'minlash borasida respublikamizda keng qamrovli chora-tadbirlar ishlab chiqilgan va xuquqiy asoslarini yaratish maqsadida bir qator qonunlar va hukumat qarorlari qabul qilingan.

Xalqaro miqyosida va mamlakatimizdagi daryolarni va shu jumladan Zarafshon daryosi suvini ekologik sog'lomlashtirish yuzasidan bir qator aniq tadbirlar ishlab chiqilgan. Daryo qirg'og'ida suv muhofazasi zonasini tashkil etish va jadallik bilan uni amalga oshirish, daryoga tashlanayotgan barcha oqova suvlarini nazoratga olish va ularni keskin qisqartirish, kanalizatsiya tizimlarini mukammallashtirish va shuningdek bakteriologik ifloslanishning oldini olish va ularni keskin qisqartirish shular jumlasidandir.

O'zbekistonning suv resurslari Orol dengizi havzasining umumiy suv resurslarining faqat bir qismi hisoblanadi. O'zbekistonda yer usti suv resurslari qo'shni davlatlar tog'li hududlaridan daryolar bo'yicha keladigan hamda uning hududida shakllanadigan suv resurslaridan vujudga keladi. Bundan tashqari daryo oqimining bir qismi ichki irrigatsiya tarmoqlari orqali kelib quyulmoqda. Ichki suv resurslariga, shuningdek, O'zbekiston hududidagi ko'llar suvlari va muzliklardagi suv zahiralari kiradi.

Hisob - kitoblarga ko'ra 2030 yilga borib respublikamiz aholisi 41 mln. kishiga yetishi, mavjud suv zaxiralarininig hajmi esa 20-30 % kamayishi kutilmoqda. Kelajakda aholi sonining yanada oshishi bilan yer usti va yer osti suvlaridan ichimlik suvi sifatida foydalanish yanada kuchayadi. Shu sababli ham

yaqin yillarda aholini toza ichimlik suvi bilan ta'minlash eng dolzarb muammolardan biri bo'lib qoladi. Shaharlardan, dalalardan chiqarilayotgan ifloslangan suvlarni tozalash bo'yicha eng ilg'or va samarali texnologiyalardan foydalanishni yo'lga qo'yish payti keldi.

Yuqorida qayd etilgan mintaqamizdagi suv resurslarini muhofaza qilish va ulardan oqilona foydalanish bo'yicha fikrimizcha quyidagi ustuvor vazifalarni amalga oshirish lozim. Jumladan, suv resurslari sifatini pasayib ketishidan saqlash uchun iflos tashlama (oqova) suvlar miqdorini qisqartirish va keyinchalik ularni daryo va suv havzalariga tashlanishiga barham berishidir. Bu sanoat korxonalarini suv bilan ta'minlashning yopiq siklli tizimiga o'tishni taqozo etadi. Bu ishni amalga oshirish ancha murakkab, lekin juda muhim vazifadir. Dunyoning qator rivojlangan davlatlari shu yo'lga o'tmoqdalar.

Ushbu chora - tadbirlar natijasida oqova suvlarni ifloslanishi keskin darajada kamayadi. Shuningdek, ishlatilgan suvlarni tozalash usullarini takomillashtirish, shu maqsadda ko'plab maxsus qurilmalar o'rnatish, bu qurilmalarga yangidan yangi samarador moslamalar, texnologiyalarni kiritib borish zarur. Bundan tashqari, ifloslangan oqova suvlarning bir qismini tozalangandan keyin juda toza suv talab qilmaydigan sanoat korxonalarida foydalanishni joriy qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги Фармони. 2017 йил 7 февраль, ПФ-4947-сон.
2. http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=3107036
3. Аббосов С.Б. Жиззах вилояти сув ресурсларидан самарали фойдаланиш. Географиянинг минтақавий муаммолари Республика илмий-амалий конференция материаллари. Жиззах, 2017. 144-146 Б.
4. Юнусов Х., Маматова З. Трансчегаравий дарёлар ва йирик тўғонлар: таҳдидлар, талофатлар ва хавфсизлик чоралари. Илмий-оммабоп тадқиқот.-Тошкент, “Янги аср авлоди”, 2015. – 266 б.
5. Abdullayev, I., & Holmirzayev, J. (2020). ЖИЗЗАХ СУВ ОМБОРИ ВА УНДАН ОҚИЛОНА ФОЙДАЛАНИШНИНГ ГЕОГРАФИК ЖИҲАТЛАРИ. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
6. Каримов, И. Э., & Абдуллаев, И. Х. (2020). ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ДЖИЗАКСКОГО ВОДОХРАНИЛИЩА. In *ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЕ И ПРИКЛАДНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В ГИДРОМЕТЕОРОЛОГИИ, ВОДНОМ ХОЗЯЙСТВЕ И ГЕОЭКОЛОГИИ* (pp. 97-100).
7. Абдуллаев, И. Х., & Каримов, И. Э. (2020). ЖИЗЗАХ СУВ ОМБОРИ ТАЪСИРИ ДОИРАСИДА ТАБИИЙ-АНТРОПОГЕН

- ЛАНДШАФТЛАРНИ РАЙОНЛАШТИРИШ
МАСАЛАЛАРИ. *ГЕОГРАФИЯ: ПРИРОДА И ОБЩЕСТВО*, 1(2).
8. Абдуллаев, И. Х., & Каримов, И. Э. (2021). ТУЯТОРТАР КАНАЛИНИНГ СУФОРМА ДЕХҚОНЧИЛИКДАГИ АҲАМИЯТИ ВА ТАРИХИ. *ГЕОГРАФИЯ: ПРИРОДА И ОБЩЕСТВО*, 2(1).
 9. Каримов, И. Э., & Бурхонов, Э. К. (2022). ЖИЗЗАХ ВИЛОЯТИНИНГ СУВ РЕСУРСЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРУВЧИ ГИДРОГЕН ОМИЛЛАР. *Журнал естественных наук*, 1(2 (7)), 34-38.
 10. Karimov, I. E., & Samatova, N. R. (2022). ТАВЎУ ОФАТЛАРИНИНГ ГЕОГРАФИК ЛНАТЛАРИ. *Журнал естественных наук*, 1(1 (6)), 253-258.
 11. Karimov, I. E., Samatova, N. R., & Burxonov, E. (2022). SELLAR HOSIL VO 'LISHINING ASOSIY QONUNIYATLARI. *Current approaches and new research in modern sciences*, 1(3), 8-16.
 12. Каримов, И. Э. (2022). ЎЗБЕКИСТОНДА ЕР ОСТИ СУВЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ГЕОГРАФИК ЖИХАТЛАРИ. *Журнал естественных наук*, 1(2 (7)), 134-138.
 13. Каримов, И. Э. (2022). ЎЗБЕКИСТОНДА ЕР ОСТИ СУВЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ГЕОГРАФИК ЖИХАТЛАРИ. *Журнал естественных наук*, 1(2 (7)), 134-138.
 14. Каримов, И. (2022). ХУДУДЛАРНИНГ ЛАНДШАФТ ЭКОЛОГИК ХОЛАТИНИ ЎРГАНИШДА СУВ ОМБОРЛАРНИНГ ЎРНИ. *Scienceweb academic papers collection*.

Internet manbalari:

1. http://www.unwater.org/statistics_trans.html - БМТ расмий маълумотлари сайти.
2. SAWater-info - Портал знаний о водных ресурсах и экологии Центральной Азии.